

ANTIAUSTRIJSKI POKRETI U RATNOJ MORNARICI U ŠIBENIKU 1917/1918.

DINKO FORETIĆ

O događajima u Šibeniku 1917/1918 koji su nagovijestili jačanje antiaustrijskih snaga u ratnoj mornarici Austro-Ugarske, i prije i poslije drugog svjetskog rata pisalo se manje nego o događajima u Boki Kotorskoj i Puli, što je i razumljivo kad se zna da ti događaji nisu izazvali neka posebna gibanja i da su ostali uglavnom izolirane i nedovršene akcije. Ipak uspješan podvig — bijeg torpiljtrke broj 11, koji je izvršio manji dio njene posade — mornari, pripadnici slavenskih narodnosti, ostaje i danas jedinstvena i jedna od prvih akcija nacionalnih nezadovoljnika u ratnoj mornarici Austro-Ugarske.

Prvi detaljniji opisi ovoga događaja spadaju u 1928. godinu, koja označava desetgodišnjicu osnivanja jugoslavenske ratne mornarice. Te godine u listu »Vreme«¹ napisao je Stanislav Krakov odulji članak o tom događaju na osnovu sjećanja Dušana Jerinića iz Sarajeva, ne samo jednog od učesnika, već na osnovu toga članka jednog od inicijatora akcije. Isti autor piše o ovom pothvatu, ali sa manje detalja u *Almanahu Jadranske straže*,² svakako na osnovu istog izvora. Na ovaj događaj osvrnuo se i admiral Metod Koh kad je govorio u povodu proslave desetgodišnjice jugoslavenske ratne mornarice 31. X 1928:³ »Vođa toga pothvata bio je narednik radio telegrafista Dušan Jerinić, Bosanac, a uz njega bejahu još jedan Srbin, dva Slovenca, dva Čehoslovaka i jedan Poljak. Savladali su silu nemačku, posadu pritvorili u drugim prostorijama torpiljera. Još takva nešto carska flota dotle nije bila dočekala...«

Zatim je Petar Gvozdić u 1938, dakle u povodu 20-godišnjice osnivanja jugoslavenske ratne mornarice napisao u *Jadranskoj straži*⁴ članak: Bijeg austrougarske torpiljarke u Italiju (5. X 1917) na osnovu svojih sjećanja, jer i on je bio učesnik i prema svojim

¹ *Vreme* od 23. V 1928, str. 3; Stanislav Krakov: *Torpiljer* br. 11.

² S. Krakov: »Borba jugoslavenskih naroda za oslobođenje«, *Almanah Jadranske straže* za 1928/29, str. 3—6, Ljubljana (1928).

³ *Politika*, 1. XI 1928, str. 6.

⁴ *Jadranska straža* br. 12, 1938.

navodima jedan od rukovodilaca akcije. Sačuvan je i Gvozdićev dnevnik o životu u austrougarskoj ratnoj mornarici, koji će kasnije poslužiti kao izvor nekolicini pisaca ovih događaja. Rukopis ovog dnevnika čuva se danas u Vojno-pomorskom muzeju u Splitu.⁵ O ovom i drugim događajima iz 1917. i 1918. pisao je i Mijo Mirković, suvremenik i učesnik događaja u Puli, u časopisu *Pečat*.⁶

U vremenu poslije drugog svjetskog rata proslava trideset godišnjice oktobarske revolucije (1947) dala je novih i plodnih poticaja proučavanju revolucionarnih događaja u austro-ugarskoj mornarici 1917. i 1918. godine, a prvi je počeo Anđelko Kalpić u časopisu »Jugoslavenski mornar«. Pisac ovih redaka pisao je o događajima u Šibeniku u časopisu »Slovensko bratstvo«, uglavnom na osnovu onoga što su pisali Krakov u *Almanahu Jadranske straže* i Mijo Mirković.⁷

U svojoj knjizi: »1918 na Jadranu« dr Ferdo Čulinović prvi se koristio Gvozdićevim člankom i stranom literaturom o tom događaju (Neri, Sokol), te izjavama nekih preživjelih svjedoka tih događaja⁸ i tako ga obogatio novim pojedinostima. Čulinović nije onda znao za Krakovljev članak u »Vremenu«; znao je, međutim, za Gvozdićev dnevnik, ali nije mogao doći do njega. Zatim se i Mirković (Mate Balota) osvrnuo na ovaj događaj, koristeći se prvi Krakovljevom člankom iz »Vremena« i podacima Metoda Koha iz »Politike«⁹ i drugom dokumentacijom, čime je opet unio novih detalja u ova zbivanja. — Čulinović je ponovno pisao o bijegu torpiljarke 11 u svojoj knjizi: »Odjeci oktobra u jugoslavenskim zemljama«,¹⁰ gdje je pored već navedene literature u svojoj prvoj radnji, koristio i podatke iz Balotine knjige »Puna je Pula«. Time je on dao najpotpuniji opis ove akcije. No ovaj prikaz mogao je biti još potpuniji i tačniji u detaljima, da se Čulinović više potrudio da proanalizira neke detalje. Čulinovićeva nastojanja da dođe do Gvozdićeva dnevnika nisu ni ovog puta urodila plodom.

Anđelko Kalpić najprije u »Jugoslavenskom mornaru« a zatim u svome članku: Odjeci revolucionarnih kretanja na Jadranu 1917—1941,¹¹ piše o bijegu torpiljarke br. 11, uglavnom na osnovu Gvozdićeva dnevnika — koji se sada prvi put pojavljuje u javnosti i ne spominje nikakvu prethodnu literaturu o ovom događaju, iako je radi utvrđivanja materijalne istine bila potrebna analiza onoga

⁵ Ovaj podatak dao mi je načelnik Muzeja, kapetan bojnog broda, Andrija Dabović.

⁶ *Pečat* br. 4, 1939.

⁷ *Naprijed* br. 45 (1947) i *Slovensko bratstvo* br. 7—8, Beograd (1948).

⁸ Čulinović: *1918 na Jadranu*, Zagreb 1951, str. 31—39.

⁹ Mate Balota: *Puna je Pula*, Zagreb 1954, str. 225—227.

¹⁰ Zagreb 1957, str. 153 i dalje.

¹¹ *Jugoslavenski mornar* br. 10, 1953; *Pomorski zbornik* — Jubilarni broj (1962), I dio, str. 633—634.

što je o tome pisano i posebno onoga što su o tome ostavili Gvozdić i Jerinić, učesnici u ovom pothvatu. Na osnovu Gvozdićeva dnevnika Andrija Dabović je literarno obradio ovaj bijeg.¹²

U svom posljednjem članku o događajima na Jadranu 1917. i 1918, Čulinović¹³ se u vrlo zbijenom opisu ovoga događaja drži u svemu onoga što su on i Mirković o tome pisali.

Od autora koje sam naveo Čulinović je koristio sve njemu dostupne izvore i literaturu, osim Kalpića, ali nije pokušao objasniti neke detalje i utvrditi istinu tamo gdje se Gvozdić i Jerinić (preko Krakova) kao dva najvažnija izvora ne slažu.

U najnovije vrijeme Bernard Stulli je na osnovu dokumentacije iz bečkih arhiva utvrdio da »Torpiljer br. 11« nije dao »prvi znak za buduće mornarske pobune«, a zatim je donio nekoliko dokumenata o ovom pothvatu, koji će svakako pridonijeti da se konačno tačno preciziraju neki detalji.¹⁴

Uzmimo najprije datum kad je akcija izvršena. Gotovo svi autori spominju 4. listopada 1917, dok Gvozdić u samom naslovu svoga članka u *Jadranskoj straži* navodi 5. listopada 1917. Najnoviji dokumenti koje donosi Stulli isto tako potvrđuju da je to bio 5, a ne 4. listopada.¹⁵

Drugo pitanje gdje nije utvrđena potpuna istina odnosi se na broj članova posade u torpiljarki, koje su nacionalnosti bili i koliko je bilo zavjerenika. Gvozdić spominje njih 8; to isto na osnovu Gvozdića radi i Čulinović u »1918 na Jadranu«, ali kasnije se i on, prema Baloti, opredjeljuje za 7 zavjerenika.¹⁶ Ni imena zavjerenika, pa ni njihova zanimanja na brodu nisu istovjetna kod svih autora. Krakov prema Jeriniću navodi ova imena: Dušan Jerinić, Srbin iz Sarajeva, Petar Gvozdić, Srbin iz Okučana u Slavoniji, Bohuš Brkl, Bohuš Petrla, Leo Turšić i Franjo Donati (Slovenci) i

¹² »Sedmorica smjelih« u knjizi: *Đavoli Jadranskog mora*, Rijeka 1965, str. 147—156.

¹³ *Pomorski zbornik* 6, Zadar 1968, str. 648.

¹⁴ Vidi: Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti i pobune u austro-ugarskoj mornarici tokom 1917. i 1918.« u JIČ-u 1—4 (1967), str. 46 i dalje; Bernard Stulli: »Novi prilozi gradbi za historiju revolucionarnog pokreta mornara na našoj obali 1917—1918. (I)«, *Arhivski vjesnik* X (1967), str. 1—51.

¹⁵ Stulli: *Arhivski vjesnik* X, str. 11—13, dokumenat br. I—1 i br. I—2. Posebno je važan dokumenat br. I—1, koji je datiran 6. listopada 1917. i u kome komanda 14. pješadijske divizije talijanske vojske pored ostalog javlja da se: »Jučer ujutro (tj. 5. listopada, opaska moja) u 9 sati austrijska torpiljarka sa parlamentarnom zastavom bez nacionalnih boja uputila prema luci Recanati...«

¹⁶ Vidi: Čulinović: *Odjeci oktobra* itd., str. 157 i *Pomorski zbornik* 6, str. 648, bilješka 28, te Balota: *Puna je Pula*, str. 237. Najzanimljivije je to da je Balota nabrojio svih 7 zavjerenika, pa zatim kaže da su Jerinić i Brkl »doveli na brod 1 sedmog zavjerenika nekog Starog s broda 'Donau'...« Očito se Balota zabunio u broju. On je sigurno mislio na osmog zavjerenika, koji je zasigurno i postojao, jer ga spominju i Gvozdić i Stulli.

Franjo Penčak, Poljak. I Balota zadržava ista imena osim što za Donatija kaže Donat i za Penčaka Penczak. Kalpić na osnovu Gvozdića daje slijedeće podatke o imenima i zanimanjima zavjerenika: »Bohumil Petrla, narednik strojar iz Brna, Bohumil Brkl (Čeh) i Lav Turšič iz Crknica (Slovenac), oba torpedisti, Dušan Jerinić, narednik telegrafista iz Sarajeva, Josip Pencak, torpedist iz Galice (ili Galicije, opaska moja) i Franjo Donat iz Čepića u Istri, narednik torpedist« i Petar Gvozdić, koji je bio mornar prve klase, inače posilni kod komandanta broda Heinricha Simmela. Ronfelda, osmog učesnika u pothvatu spominje kako smo rekli Gvozdić u svome članku u *Jadranskoj straži*, a Stulli u bilješci br. 3 dokumenta I—2¹⁷ kaže: »Prema službenoj zabilješci (na spisu PK 1918, XV-4/8 Nr. 91) proizlazi da austrougarske vlasti u januaru 1918. godine nisu znale gdje se u Italiji nalaze preostali članovi posade torpiljarke »11«, tj.: B. Petrla, F. Rohmfeld, D. Jerinić, F. Donat, B. Brkl, L. Turšič, P. Gvozdić i J. Penczak«. Ovi podaci govore u prilog tvrdnji da je bilo 8 zavjerenika i potvrđuju Gvozdićeve navode. Moguće je da su Rohmfelda, koji je vjerojatno spavao zajedno s njima u sobi, zavjerenici u toku samog bijega pridobili za sebe.¹⁸ Svakako je poslije svega što smo naveli logičnija pretpostavka da je bilo osam zavjerenika.

U prilogu istog dokumenta donose se imena ostalih članova posade, pa se sada može utvrditi i nacionalni sastav posade i njen sveukupni broj, jer se dosadašnji autori ni u ovome nisu slagali. Balota navodi, a s njime i Čulinović, da su bila 22 člana posade, a Kalpić navodi da je za vrijeme bijega torpiljarka imala 26 ljudi posade, od toga 10 Hrvata, Srba i Čeha. Ako popisu članova posade, koji donosi Stulli, a koji sadrži 14 osoba (2 oficira i 12 podoficira i mornara) dodamo i 8 zavjerenika kojih nema u popisu, onda dobijamo tačno 22 člana posade, kako navode Balota i Čulinović. Ako uzmemo kao sigurno da su svih 8 zavjerenika pripadali slavenskim narodnostima, onda je u posadi torpiljarke bilo 11 Slavena, jer su Slaveni bili još Brguljan Krsto iz Prčnja u Boki Kotorskoj,^{18a} prvi oficir torpiljarke, Jurković Andrija (ložač) iz Šibe-

¹⁷ Stulli: *Arhivski vjesnik* X, str. 12. Prilog ovom dokumentu predstavlja popis svih članova posade broda bez zavjerenika.

¹⁸ Jerinić navodi da su njih sedam zavjerenika spavali u istoj sobi, ali ne navodi da su to bili svi koji su spavali u sobi. Vidi: *Vreme* od 23. V 1928. Zar nije Rohmfeld mogao biti osmi član posade, koji je zajedno s njima dijelio kabinu za spavanje?

^{18a} U vezi s Brguljanom i njegovim učešćem u zavjeri, nikako se ne može prihvatiti ničim argumentirana tvrdnja Gracije Bilafera da je torpiljer br. 11 pobjegao iz Šibenika »pod zapovjedništvom rezervnog oficira kap. Krste Brguljana...« u članku: »Pomoćni krstaš p/b 'Frankopan' itd.« u *Pomorskom zborniku* 5, Zadar (1967), str. 674. Najviše što se za Brguljana može reći jest to da se držao sasvim pasivno u ovoj stvari.

nika (Mandalina) i Božo Osoinak (ložač) iz Rukavca u Istri. Ostali članovi posade, njih 11, bili su Nijemci i Mađžari.

Dokumenti koje navodi Stulli govore također u prilog činjenici da Talijani nisu jednako postupili prema svim članovima posade. Oni su na otoku Asinara u Sardiniji internirali samo one koji nisu učestvovali u organizaciji i izvršenju pothvata, dok su ostaloj osmorici osigurali drugačiji tretman. To uostalom tvrdi i sam Jerinić koji navodi da mu je poslije dugih molbi i protesta uspjelo da ga Talijani upute kao dobrovoljca u Solun, a da su Petrla i Brkl dospjeli u čehoslovačku legiju u Francuskoj.¹⁹ Drugim riječima Talijani su ipak onima koji su željeli da se bore na strani Antante, omogućili da se bore tamo gdje su htjeli, iako su možda »od posade tražili da odmah stupi u talijansku mornaricu, koji zahtjev je prihvatio samo jedan dio...«²⁰ Možda su to bili upravo zavjerenici koji su i prema navodima Simmela bili izdvojeni od ostalih članova posade.²¹

Pitanje tko je bio inicijator ove akcije ostaje i dalje otvoreno, jer Jerinić kaže da su to bili on i Brkl koji su prvi počeli kovati plan o bijegu. Zatim su obuhvatili Petrlu i Donata, a sa Gvozdićem se imalo razgovarati kasnije, jer nisu bili sigurni kako će reagirati budući da je bio komandantov ordonans.²² Gvozdić navodi sebe kao prvoga, dok Donata, za koga Neri kaže da je bio inicijator zavjere, smatra velikim talijanašem »koji je naš narod upravo ružio«. Penczaka Gvozdić spominje kao kukavicu kome se ne može povjeriti nikakav samostalni zadatak.²³ Ipak je najvjerojatnije da je Jerinić potaknuo na djelovanje ljude koji su već sasvim bili moralno spremni za sličan pokušaj. On je naime taj »bosniaco di Sarajevo« kojega spominje Neri,²⁴ koji je u kolovozu 1917. došao na torpiljarku br. 11 sa oklopnjače »Habsburg«. No dok je on bio desetak dana zbog bratove bolesti odsutan sa broda, zavjera je već bila organizirana,²⁵ što znači da su svi zavjerenici djelovali odlučno i jednodušno. Ako bi se imalo nekoga izdvojiti kao manje angažiranog i zagrijanog, onda su to bili Penczak i Rohmfeld, koji su na

¹⁹ Vidi Krakovljević članak u listu *Vreme* od 23. V 1928.

²⁰ Stulli: *Arhivski vjesnik X*, dokumenat br. 1—3.

²¹ Čulinović: *Odjeci oktobra* itd., str. 161 i Stulli: *Arhivski vjesnik X*, dokumenat br. 1—3. Poslije ovih dokumenata ne može se održati dvaput ponovljena Čulinovićeva tvrdnja (1918. na *Jadraniu*, str. 39 i *Odjeci oktobra*, str. 165): »Za talijansku komandu postojala je od toga časa samo posada austro-ugarskog ratnog broda. Ona nije priznavala razlike između zavjerenika i njihovih dotadanjih zatočenika. Držali su se ratnog prava, ali ne sasvim dosljedno«.

²² Vidi Krakovljević članak u *Vremenu*.

²³ Vidi Gvozdićev članak u *Jadranskoj straži*.

²⁴ Čulinović: 1918. na *Jadraniu*, str. 33, bilješka 24.

²⁵ Vidi Krakovljević članak u *Vremenu*.

osnovu svih izvora bili manje angažirani i na sporednijim zadacima, posebno Rohmfeld. No sama činjenica da je 8 ljudi svladalo ostalu četrnaesticu članova posade i dovelo pothvat do punog uspjeha, najbolje govori o odlično organiziranoj i odlučno provedenoj akciji. Pri tome ne bismo smjeli zaboraviti ni na demoralizaciju, koja je u to doba već počela načimati redove mornara u austrougarskoj mornarici i koja je bila svojevrsni saveznik osmorici smjelih.

Sama torpiljarka br. 11 pripadala je najmodernijem sastavu austrougarske mornarice, jer je bila sagrađena 1910. Njena zapremina iznosila je 110 tona nosivosti, bila je široka 4,4 m a duga 43,3 m. Mogla je razviti brzinu od 28 morskih milja, što je za ono vrijeme bila gotovo najveća brzina u austrougarskoj floti. Bila je naoružana sa 2 topa i 2 torpedne cijevi. Na kraju 1916. godine imala je svega 20 ljudi posade.²⁶

Sama akcija bijega, lišena mnogih i suvišnih detalja i literarnih digresija Petra Gvozdića, desila se ovako:

Torpiljarka br. 11, koja je inače vršila redovnu patrolnu službu, bila je 4. X 1917. vezana za plutaču uz tvrđavu sv. Nikole na ulasku u Šibenski kanal očekujući da krene na uobičajeni obilazak područja.

U toku dana došlo je naređenje da isplovi 5. X 1917. u 4,45 sati (izjutra). Ovu izmjenu u »voznom redu« torpiljarke — obično bi isplovila u 20 sati — iskoristili su zavjerenici da se sastanu i utanače sve potrebno za bijeg koji su odredili da bude 5. X 1917, čim torpiljarka isplovi.

Akcija je počela prije 4 sata, kad je Petrla, koji je te noći bio i dežuran, stavio u pogon strojeve da bi torpiljarka mogla krenuti na vrijeme. Zavjerenici su u to vrijeme već bili na nogama. U toku noći oni su (Gvozdić) oduzeli revolvare oficirima, dok su se ovi nalazili u tvrđavi na poslijevečernjem sijelu sa tvrđavskim oficirima. Osigurali su i sve potrebno za plovidbu: kartu minskih polja, kodeks signala i navigacione karte. Naoružavši se revolverima, podijelili su se u dvije skupine, od kojih je jedna na čelu s Gvozdićem pošla u oficirsku kabinu, gdje su prisilili oficire na predaju i zatim ih vezali. Druga skupina na čelu sa Jerinićem onemogućila je podoficire, od kojih je jedan pružio otpor. Zatim su zauzeli prostor strojeva i momčadi koja je posluživala strojeve spriječili izlaz iz ložionice. Ostalu momčad torpiljarke prisilili su da se počue u pramčani prostor broda.²⁷

²⁶ *Almanah für die k. k. Kriegsmarine 1917*, Pola 1916, str. 360.

²⁷ Tri očevica koji opisuju događaj ne slažu se ni u ovom slučaju u mnogim detaljima. Jerinić prema Krakovu (vidi članak u *Vremenu*) priča da su Gvozdić, Petrla i Turšić upali u oficirsku kabinu, a on (Jerinić), Brkl i Donat u kabinu podoficira i da je jedan od njih pružio žestok otpor. Oni nisu smjeli pucati da ne bi izazvali uzbunu. Penczak je ostao na palubi i morao je dići u zrak brod, ako zavjera ne uspije.

Komandu nad brodom preuzeo je Donat, a nad strojevima Petrla, dok je Gvozdić s ostalima čuvao zarobljenike i mornare konfinirane na pramcu. Jerinić je uglavnom bio angažiran kod radio-stanice, a posebno kad se na vidiku pojavilo kopno Italije

Brod je sretno isplovio iz područja minskih polja na otvorenu pučinu i bez ijednog značajnijeg incidenta doplovio u talijansku luku Porto Recanati ili, bolje, u mjesto Potenza di Piccona²⁹ istog dana (5. X 1917) oko 9 sati ujutro, odakle je krećući se obalom, praćen i nadziran oklopnim vlakom, doplovio u Anconu.

Radio telegrafist Jerinić uhvatio je poziv komande luke u Šibeniku, kojim se poziva torpiljarka br. 11 da se vrati u bazu, ali nije dobio odgovora na radiogramе koje je slao u Italiju na talijanskom jeziku obavještavajući ih o predaji i tražeći pilota.

U toku vožnje zavjerenici su uništili sve značajnije spise koje su posjedovali, a kad su opazili talijansku obalu, podigli su već pripremljeni bijeli stolnjak ili plahtu umjesto bijele zastave.

Svu posadu osim zavjerenika Talijani su sproveli u zarobljenički logor na otoku Asinari (Sardinija) gdje su dočekali konac rata. Što se tiče zavjerenika, na osnovu Jerinićeve izjave, zna se da je on dospio na Solunski front u redove srpske vojske, Petrla i Brkl u čehoslovačke dobrovoljačke jedinice u Francuskoj, dok se za ostale zna samo toliko da su ostali u Italiji i sigurno bili smješteni u neki logor za dezertere iz austrougarske vojske.

Tako su u glavnim crtama tekli događaji u vezi s bijegom torpiljarke br. 11 u Italiju. Ostaju, kao što smo vidjeli, još neka pitanja koja daljnja izraživanja moraju bolje osvijetliti i utvrditi po mogućnosti najtočniju verziju svih detalja ovog bijega.

Gvozdić prema Kalpiću (vidi već citirani članak u *Pomorskom zborniku*) piše da su on, »Turšić i Pencak pošli u oficirski prostor, a Petrla, Brkl i Donat do strojeva«. Gdje se u to doba nalazio Jerinić Gvozdić ne spominje. Rohmfelda u ovom trenutku ne spominje ni jedan ni drugi izvor.

Treći izvor, tj. komandant broda Simmel (citiram, prema Čulinoviću) kaže da su najprije u svojim prostorijama zatvorena oba podoficira Dressler i Verbik, a neposredno zatim su pomoćni kormilar W. Petrla, mornar I klase M. Brkl, mornar I klase Gvozdić i mornar I klase Turšić prisilili mene i drugog oficira...« Jerinićev opis djeluje najuvjerljivije, ali tko zna?

²⁸ Gvozdić (vidi Kalpić, *cit. članak*) navodi da su istovremeno skinuli austrijsku i podigli bijelu zastavu i da su kod toga povikali: »Živjeli Slaveni! Dolje barbarizam!« Jerinić (vidi Krakovljev članak u *Vremenu*) navodi da je torpiljer čim »je izašao na pučinu skinuo austrougarsku zastavu i plovili su bez zastave«. Dvadeset milja od talijanske obale digli su plahtu umjesto bijele zastave.

²⁹ Stulli: *Cit. dj. u Arhivskom vjesniku X*, dokument 1—3, str. 11.

II

Drugi događaj u području ratne luke Šibenik koji je svakako u manjoj mjeri zaokupio pažnju historičara bio je rad na stvaranju tajne organizacije kojoj je bio cilj da revolucionarnim putem, tj. dizanjem ustanka preuzme vlast u Šibeniku.

Prvi, a možda tek drugi koji je obavijestio javnost o tim događajima bio je »jedan bivši revolucionar« koji je u februaru 1919. štampao u Splitu brošuru pod naslovom: »Revolucionarni pokret jugoslavenskih mornara 1917—18«. Taj bivši revolucionar bio je Petar Deltreppo, kasnije Trepov,³⁰ učesnik u ovim događajima. On je »kronološkim redom« pobilježio događaje u kojima je učestvoovao. Ove svoje zapise Trepov je objavio nepuna četiri mjeseca poslije svršetka prvog svjetskog rata, dok je još u Dalmaciji trajala okupacija talijanskih vojnih snaga. U uvodnim riječima svoje brošure on se ovako opravdava: »Radi kratkoće vremena i nemogućnosti da dobijem sve potankosti o revolucionarnom radu u sada okupiranoj zoni, ne mogu iznijeti sav potrebiti materijal. Ovom se brošuricom ne može podati prava slika svih događaja, već iznosim u glavnim potezima i kronološkim redom onoliko koliko se sjećam«.

Na osnovu ovoga moglo se očekivati, da će Trepov drugom prilikom, kad bude o tome pisao, svoja sjećanja potkrijepiti i pisanim dokumentima ili izjavama drugih učesnika i da će iznijeti novih detalja i analiza. Međutim, kad je najprije u *Narodnoj odbrani*, a zatim u *Jadranskom kalendaru*³¹ ponovno pisao o tim događajima, on u suštini nije ničim poboljšao, odnosno upotpunio sliku koju je već o tim događajima dao u svom prvom i najopsežnijem zapisu. Po treći put je o tome dao izjavu dru Ferdi Čulinoviću, kad ga je anketirao za svoju knjigu »1918 na Jadranu«.³² Tada se ogradio na ovaj način: »Odazivajući se ovom pozivu (dra Čulinovića da dade izjavu) moram odmah da napomenem da o toj temi mogu da pišem samo po pamćenju, jer ne raspolazem više ni sa kakvim bilješkama. Ono što sam imao, uništili su moji, dok sam se nalazio u partizanima. Naročito se poslije toliko godina, ne sjećam više pojedinih imena i datuma«. Na osnovu svega ovoga može se zaključiti da nam Trepov nije ni u jednom od svojih sjećanja ostavio kompletnu sliku tih zbivanja, a isto tako i to da je sigurno najtačnije i najvjerodostojnije bilo ono što je napisano neposredno

³⁰ Ne postoji nikakova sumnja da su »jedan bivši revolucionar« Deltreppo i Trepov jedno te isto lice. U brošuri koja se čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu dešifrirano je da je Deltreppo ustvari »jedan bivši revolucionar«, a sam Trepov je potvrdio da je on pisac brošure *Revolucionarni pokret jugoslavenskih mornara u Šibeniku 1917—1918* (Vidi Čulinović, *1918 na Jadranu*, bilješka na str. 240).

³¹ Vidi: *Narodna odbrana* br. 49 (1935) i *Jadranski kalendar* za 1936.

³² Dr Ferdo Čulinović: *1918 na Jadranu*, Zagreb 1951, str. 240. i dalje.

poslije događaja koje opisuje, a to je njegova brošura iz 1919 (veljača), jer su mu tada sjećanja bila najsvježija, dok se pisanim dokumentima u opisivanju ovih događaja nije nikada koristio.

Istovremeno kad i Trepov, piše u zagrebačkim »Novostima«^{32a} o istom predmetu Ivan Tkalčević »bivši predsjednik bivše revolucionarne organizacije jugoslavenskih mornara u bivšoj austrougarskoj mornarici u Šibeniku« pod naslovom »Revolucionarni pokret jugoslavenskih mornara u bivšoj austro-ugarskoj mornarici«. U tom »izvješću« Tkalčević detaljnije opisuje događaje u Šibeniku u kojima je bio glavni čimbenik, a tek uzgred i dosta površno osvrće se na događaje u Boki Kotorskoj, Puli i Trstu.

U opisivanju događaja u Šibeniku Tkalčević se slaže s Trepovom kad navodi događaje i lica, ali se manje slaže s njime u datiranju tih događaja. Osobito su značajna ona neslaganja između Tkalčičeva i Trepova koja se odnose na završnu aktivnost njihove organizacije. Na njih ću se osvrnuti u onom dijelu ovoga članka gdje uspoređujem događaje i datume koje navodi Trepov sa onim što piše o tome dopisnik »Novog doba« iz Šibenika.

Na djelatnost tajne organizacije jugoslavenskih mornara u Šibeniku osvrnuo se i Niko Bartulović u svojoj knjizi *Od revolucionarne omladine do Orjune* smatrajući je dijelom aktivnosti jugoslavenske revolucionarne omladine.^{32b}

U jednoj polemici sa Petrom Petkovićem, koji je također bio ispočetka član šireg revolucionarnog odbora u Šibeniku, ali koga je, prema Trepovu, organizacija isključila kao kukavicu, javio se i Franjo Petretić u »Novom dobu« gdje je iznio da je doista bio tajnik revolucionarnog odbora i da je zbog svoje nacionalne i patriotske aktivnosti bio od austrijskih vlasti označen kao politički sumnjiv (»zloglasni p. v.«), a zbog iste djelatnosti od talijanskih okupacionih vlasti osuđen i utamničen u zatvorima Italije. Čudi se da je Petković mogao dospjeti u knjigu *Od revolucionarne omladine do Orjune*, jer je poznato da su se svi šibenski revolucionari njega bojali.^{32c}

U *Almanahu Jadranske straže*³³ za 1928/29. Krakov je u svom opsežnom članku *Borba jugoslavenskih mornara za oslobođenje* posvetio ovoj organizaciji posebno poglavlje pod naslovom: *Zavjera u Šibeniku*. Krakov ne navodi izvore svojim izlaganjima, no valja spomenuti da Krakov Franju Petretića, jednog od glavnih učesnika u organizaciji naziva stalno Petričićem, a Prvislava Grisogona, Pribislav Grizogono, što svakako govori u prilog tezi da je Krakov svoje informacije dobio posrednim putem, tj. da nije bio u di-

^{32a} Vidi: *Novosti* br. 44, 45, 46, 47 od 14 do 17 veljače 1919.

^{32b} Split 1925.

^{32c} »Novo doba« br. 214, 1925 u rubrici: Priopćeno.

³³ *Almanah Jadranske straže* (1928), str. 25—29.

rektnom kontaktu ni sa jednim od učesnika. Inače se Krakov u mnogim pojedinostima slaže sa Trepovom, pa je moguće i to da je ili od njega ili od nekog drugog učesnika dobio neke informacije.

Na osnovu Trepovljevih sjećanja iz 1919. i Krakovljeva članka u 1928. o ovim je događajima pisao pisac ovih redaka u časopisu »Slovensko bratstvo« istaknuvši nedovoljnu revolucionarnost ove revolucionarne organizacije.³⁴

Trepovljeve uspomene dopunio je u nekim detaljima dr Ferdo Čulinović na osnovu izjave publiciste Rudolfa Giunija, koji je posebno osvijetlio bijeg u Italiju i ponašanje talijanskih vlasti prema njemu i dru Stepaneku. Osim Giunija, Čulinović je anketirao i Valentina Žica, Katicu Radojević-Žic, sestru braće Žica, te Nikolu Magašića pok. Nikole, Blagoja Dujmovića i Ivana Lovrića, sva trojica iz Baške Nove, koji su se u to doba nalazili u mornarici u Sibeniku.³⁵ Čulinović je koristio i podatak koji je naveo Mijo Mirković u vezi s Trepovljevim boravkom u Puli,³⁶ pa je tako dao najpotpuniji prikaz ovih događaja o kojima još uvijek nema, a vjerovatno neće ni biti službenih dokumenata, jer se planirane namjere i težnje ove tajne organizacije nisu ostvarile, pa je sve ostalo u sjećanju učesnika.

One koji žele detaljnije upoznati navedene događaje upućujem na već citirane radove posebno dra Ferde Čulinovića i sjećanja Ivana Tkalčevića, koja su, kako mi se čini, do danas ostala nepoznata. U ovom svom osvrtu na tajnu organizaciju mornara u Sibeniku, dajem najprije kratak pregled rada na uspostavljanju same organizacije, a zatim ću nekim detaljima u izlaganju dra Čulinovića dodati nove pojedinosti i neke dopune iz suvremene štampe, koje su do sada ostale neuočene, kao i razlike između Tkalčevićevih i Trepovljevih sjećanja. Osim toga, pokušat ću dati i svoju ocjenu tih zbivanja.

Antiratna i antiaustrijska gibanja, koja su potakla na bijeg i momčad torpiljarke br. 11, ojačala su u toku 1918. i potakla mornare na pojedinim brodovima i objektima ratne luke Šibenik na tajno skupljanje i dogovaranje o vojnim i političkim događajima u Austro-Ugarskoj i u svijetu. Ta skupljanja i ti razgovori bili su prvi spontani znaci određenih antiaustrijskih nastojanja, koja će ubrzo izbiti na površinu i pokazati prve kolovođe. Podoficir Franjo Petretić, profos na brodu »Schwarzenberg«, počeo je već pod konac

³⁴ Slovensko bratstvo br. 7—8 (1948).

³⁵ Dr Ferdo Čulinović: *1918 na Jadranu*, str. 39—56 i str. 239—252 te: *Odjeci oktobra u jugoslavenskim zemljama*, str. 165—179. Vidi i članak Milade Paulove: »Kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske u Pragu u svibnju 1918« u zborniku *Jugoslavenski odbor u Londonu*, Izdanje JAZU, Zagreb 1966, str. 238.

³⁶ M. Balota: *Puna je Pula*, str. 195.

1917. okupljati mornare južnoslavenskih narodnosti u tajne kružoke. Stabski podoficir Ivica Tkalčević djelovao je na sličan način među mornarima na torpiljarki br. 31. — Imamo zatim podoficira Ivana Ljubenka, koji je proveo revolucionarnu organizaciju na bateriji »Ražine«; Josipa Aleksu, desnu ruku Petretićevu na brodu »Schwarzenberg« i Petra Trepova, koji je djelovao u istom smislu među mornaričkim jedinicama na kopnu.

Ovom okupljanju nezadovoljnika koje je započelo u 1917. sigurno je dala i jačih poticaja vijest o bijegu torpiljarke br. 11, koja se šaputanjem prenosila. Dva događaja o kojima nas obavještava Stulli: vojna pobuna posade u tvrđavi sv. Nikole u Šibeniku 5. II 1918, kao i bijeg mornara iz tvrđave Tegetthoff (ili Dagenfeld?) u Šibeniku 11. II 1918. ne samo da učvršćuju navedenu tvrdnju već odmah izazivaju i sjećanje na bokokotorsku pobunu — kao da bi mogli biti i odjek tih zbivanja.

Saznavši negdje polovicom veljače 1918. da se sprema pobuna posada na brodu »Schwarzenberg« i na bateriji »Ražine«, Trepov je u nastojanju da spriječi te događaje, što mu je i uspjelo, zajedno sa Tkalčevićem zaključio da je došlo vrijeme da se revolucionarna aktivnost koju su pripremali pojedinci i pojedine posade bez međusobne veze i bez jedinstvenog plana i programa, svede u jednu maticu i da se stvori tajna organizacija na čelu s revolucionarnim odborom, koji će svu tu aktivnost usmjeriti na izvršenje jedinstvenog revolucionarnog čina »oružanom silom otresti se nametnutog i omraženog tuđeg jarma«.

U revolucionarni odbor koji se poslije toga formirao ušli su Ivan Tkalčević kao predsjednik, Pero Trepov kao potpredsjednik, Franjo Petretić kao tajnik i poštanski činovnik Vlade Mileta, civilno lice, kao blagajnik. Osim ovog užeg odbora, koji je kasnije proširen sa dvojicom građana, sucem Ivanom Rendićem i pravnikom Ivicom Aničinom, organizacija je u daljem toku imala i širi revolucionarni odbor mornara u koji su ušli podoficiri Marin Løvay, Josip Aleksa, Gustav Misler, Vjekoslav Urbančić i Ivan Stamić, te poduzetnik Valentin Žic, civilno lice.

U mjesecu oktobru formiran je i revolucionarni odbor građana, u koji su ušli sudac Ivan Rendić, pravnik Ivan Aničin i dr Ante Rajević. Ovaj odbor imao je da organizira i naoruža građane spremne da pomognu revolucionarnu akciju mornara.

U skladu sa svojim zaključcima »da se dođe u dodir sa vodećim jugoslavenskim političarima od kojih će primati direktive za svoj dalji rad« uži revolucionarni odbor, uz konstantni rad na širenju i jačanju organizacije, upostavio je vezu sa dr Matom

^{36a} Trepov (str. 8) navodi da je 90 posto cjelokupne momčadi mornarice u Šibeniku bilo iz naših krajeva, a kod njih je »odmah iza ulaska Amerike u rat zavladao nacionalno revolucionarni duh.«

Drinkovićem i dr Prvislavom Grizogonom i preko njih s političkim rukovodstvom u Zagrebu i Splitu. Ovu vezu uspostavio je Tkalčević uz pomoć učitelja Pavla Roce, političkog istomišljenika i prijatelja Drinkovićevea.

Direktive koje je revolucionarni odbor dobio od Drinkovića bile su u svom osnovnom smislu slijedeće: raditi oprezno, ne poduzimati ništa samostalno, već čekati znak općeg ustanka, te uspostaviti vezu sa eventualnim revolucionarnim organizacijama mornara u Puli i Kotoru. Radi toga otputovao je u Pulu najprije Trepov (17. IV 1918), ali se vratio neobavljena posla (4. V 1918), jer nije uspio uspostaviti kontakt ni sa kakvim revolucionarnim elementima u Puli. Poslije njega otputovao je u Pulu po istom zadatku Petretić, ali i on se vratio neobavivši posao. Nešto kasnije, zapravo u drugoj polovici rujna otputovao je Petretić u Boku (Hercegnovi i Tivat), gdje je uspio doći u doticaj sa jednom revolucionarnom organizacijom mornara, među kojima su većinom bili Slovenci, ali ih nije uspio nagovoriti »da stupe u vezu sa šibenskom revolucionarnom organizacijom u svrhu zajedničkog rada«. Oni su to odbili s motivacijom da bi radi prestroge kontrole vlasti mogla biti otkrivena njihova organizacija. Nitko od njih nije htio da oda ni svoje ime Petretiću. Potkraj rujna Petretić se vratio u Šibenik.

Rigorozna konspirativnost do krajnjih granica, zaoštrena budnost i opreznost revolucionarnih elemenata u Puli i Kotoru bila je posljedica prethodnih revolucionarnih akcija u tim mjestima i imala svoje puno opravdanje, jer su i vojne i civilne vlasti veoma pojačale nadzor i kontrolu kretanja vojnika i građana. Osim toga u tim danima bilo je uvijek novih razloga koji su poticali organe vojnih i civilnih vlasti da do maksimalnih mogućnosti razviju oštrinu i koncentraciju svojih organa sluha i vida. Upravo u to doba širio se Austro-Ugarskom, a posebno na istočnom frontu letak koji je potpisao Revolucionarni vojni komitet, u kome se poziva »braću po oružju«, da se dignu protiv njemačke vlade, jedine reakcionarne sile, koja je ostala u Evropi i u kome ih se obavještava »da se u cijeloj Evropi širi revolucionarni pokret za uvođenje mira i narodne vlasti slobodnih i ravnopravnih nacija«.

»Budite spremni, kaže se dalje u letku, da kad dođe trenutak ne postanete krvnici vlastite stvari, stvari naroda!« Letak završava pozivom revolucionarima da uklone špijune iz svojih redova i poklicima revoluciji i slobodi svih naroda, a protiv rata i »krvnika naših i tuđih naroda«.

Ovaj letak uputila je centralna vlada u Beču svim podređenim organima, pa tako i Namjesništvu za Dalmaciju s preporukom, da se »svim sredstvima suprotstavi« njegovom širenju.⁸⁷

⁸⁷ Historijski arhiv Zadar (HAZd): Presidijalni spisi Namjesništva (PSN), 1918.

Dok akcija povezivanja sa revolucionarnim snagama Pule i Kotora nije uspjela, uspjela su, ali sa velikim zakašnjenjem, pa zbog toga opet beskorisno, nastojanja da se dođe »u vezu sa Jugoslavenskim odborom u inozemstvu«, što je također bio jedan od prvih zaključaka užeg revolucionarnog odbora. Pošto se preko Drinkovića u tome nije uspjelo, revolucionarni se odbor angažirao da omogući prebacivanje u Italiju Trepovljevom dobrom poznaniku dru Bedřichu Stepaneku i Rudolfu Giuniju, pripadnicima tajne revolucionarne češke organizacije za rušenje Austro-Ugarske, koja se zvala Maffia. Njima je bio cilj da preko Italije dođu u dodir sa češkim i jugoslavenskim odborom u inozemstvu da bi ih tačno informirali »o političkom položaju i revolucionarnoj propagandi u monarhiji«.

Organizaciju ovog prebacivanja na Vis a zatim u Italiju trebao je da izvrši Valentin Žic. On je to i obavio i zajedno sa Stepanekom i Giunijom i još nekolicinom ljudi našao se 4. listopada 1918. u Italiji u mjestu Rodi Garganico. Zbog nepovoljnog vremena zakašnjeli dolazak u Italiju oduljio se još više jer su ih talijanske vlasti raznim ispitivanjima zadržale sve do 27. listopada, kad je rat stvarno već bio završen.

U očekivanju vijesti iz Italije koje nikako nisu dolazile, revolucionarni odbor u Šibeniku izgubio je mnogo dragocjenog vremena. Događaji su ga pretekli u tolikoj mjeri da se našao na njihovom začelju, pa je dizanje ustanka postalo suvišno.

Početkom rujna kad su Žic i ostali krenuli prema Visu i Italiji, bila je cijela revolucionarna organizacija u Šibeniku već dovršena. Trepov detaljno opisuje način kako je trebalo zauzeti pojedine vojne objekte, tko je od učesnika u revolucionarnom pokretu bio zadužen za pojedinu akciju i na koji je način trebalo povezati suradnju sa revolucionarnim odborom građana i kasnije sa organizacijom Narodnog vijeća kome je na čelu bio dr Vinko Smolčić.

Sve pokušaje revolucionarnog odbora da izvrši samostalan revolucionarni istup odbijao je ranije dr Drinković pod izgovorom da treba čekati zajedničku akciju. Posljednji pokušaj ustanka koji je trebalo izvršiti, kad je u stvari već sve bilo gotovo na frontovima, spriječio je dr Smolčić, koji je inzistirao na tome da se »ne može dozvoliti jedan takav udar bez znanja i dozvole Narodnog vijeća u Zagrebu« i »da se revolucionarni odbor mora njemu bezuvjetno pokoravati, jer je Narodnom vijeću priznata najveća vlast u zemlji«. Ovo su bile riječi koje je Smolčić — prema Trepovu — izrekao 30. listopada na večer članovima revolucionarnog komiteta koje je pozvao na sastanak u svoju odvjetničku kancelariju. Prije toga 28. listopada na večer na glavnoj sjednici užeg i šireg revolucionarnog odbora bilo je zaključeno da se konačno 31. listopada izvrši taj revolucionarni udar, koji je Smolčić onemogućio. Među-

tim, 31. listopada je došla vijest da je proglašena Jugoslavija, na što se revolucionarni odbor sastao i pošao k admiralu da zatraži izručenje ratne luke, što je admiral bez ikakova protivljenja i učinio. Tako opisuje Trepov ove posljednje, recimō, dramske trenutke djelatnosti revolucionarnog odbora u Šibeniku.

Tkalčević ove događaje opisuje drukčije. On piše da je revolucionarni odbor u toku 26, 27. i 28. listopada 1918. držao stalne sjednice na kojima se raspravljalo o revolucionarnom udaru, jer su se »već opažali sigurni znakovi prevrata«. Zadnji sastanak je održan u advokatskoj kancelariji dra Smolčića, a tome su sastanku prisustvovali i sudac Ivo pl. Rendić »koji je držao naše revolucionarne spise i planove u sudu« i dr Rajević »poznati jugoslavenski agitator«. Opisujući dalje ovaj sastanak, Tkalčević tvrdi da je održan 28. listopada u 9 sati na večer i da su prisustvovali: »4 člana užeg odbora, 9 članova (šireg odbora?, opaska moja), 24 povjerenika za luku i tvrđave Šibenik i 2 vanjska člana, te dr Smolčić, tri povjerenika civilne revolucionarne organizacije, ukupno dakle 43 nas. Ovaj centralni odbor raspolagao je sa 392 organizirana mornara i 420 neorganiziranih, ukupno dakle, 812 mornara na koje se moglo svom sigurnošću računati da će se odazvati i izazvati revoluciju.« Protiv njih stajalo je 800 mornara drugih narodnosti i jedan bataljon Mađara sa oko 1000 ljudi — dakle ukupno 1800 ljudi koji bi se eventualno mogli suprotstaviti revolucionarima.^{37a}

Na tom sastanku je zaključeno da se sutradan, tj. 29. listopada digne revolucija. Ujutro toga dana u 7.30 h dr Smolčić i Marko Stojić pozvaše Tkalčevića te mu saopće da je car Karlo pobjegao iz Beča i da je nastupio prevrat. Smolčić se tom prilikom predstavio kao predsjednik, a Marko Stojić kao potpredsjednik Narodnog vijeća u Šibeniku. Izvršena je između njih i izvjesna podjela poslova. Dr Smolčić i Stojić preuzeli su općinski i državne urede, a »ja (tj. Tkalčević) Deltreppo i mornar Stanić odosmo na kotarsko pomorsko zapovjedništvo te zatražismo od kontraadmirala Schwarzla da nam preda ured i flotu koja se nalazi u Šibeniku.« To je on i učinio pošto je prethodno svladao nevjericu koja ga je bila zaokupila.

Tkalčević je mornaricu predao Narodnom vijeću Šibenika 29. listopada 1918. u 3 sata poslije podne. Naredio je da se svi mornari jugoslavenskih narodnosti svečano obuku i da se sa glazbom nađu u stroju na ratnom brodu SMS Kaiser Karl VI u 2,3/4 h poslije podne. Tada je došao Tkalčević i izvršio smotru i pregled jedinica i broda. U 3 h došao je uz pratnju glazbe Hrvatskog sokola odbor Narodnog vijeća. Tada ih »povedosmo na brod i tu im uz svirku

^{37a} Ovi Tkalčevićevi navodi ne slažu se sa Trepovljevom tvrdnjom da je u mornarici bilo najviše mornara naših narodnosti (vidi bilješku 36a).

Lijepe naše domovine... predadoh najveći brod u luci, a zatim sve druge brodove i torpiljarke.« Zatim su u kotarskom pomorskom zapovjedništvu izabrani zapovjednici pojedinih brodova i pomoćno osoblje za održavanje mira i reda. Poručnik Biber izabran je za »admirala«, a Tkalčević za mjesnog vojnog zapovjednika.

Od toga časa preuzeše jugoslavenski revolucionarni mornari službu sigurnosti na kopnu i moru za grad Šibenik i okolicu. Svugdje je vladao potpuni mir i red. Ustrojena je narodna garda. Istoga dana bili su upućeni brodovima na Rijeku po svojoj vlastitoj želji i traženju časnici i mornari drugih narodnosti.

Ovako Tkalčević, a »Novo doba« donosi vijest iz Šibenika sa datumom od 28. listopada u kojoj se kaže da je u podne toga dana stigla u Šibenik vijest o »potpunoj kapitulaciji Beča i Pešte« i da je u povodu te vijesti, tog istog dana poslije podne (u 16 sati) održana veličanstvena manifestacija sa povorkom. Govorili su dr Smolčić i dr Rajević, vikalo se Wilsonu, Jugoslaviji, Karađorđevićima itd., a u povorci su se nalazili »svi vojnici kopnene vojske i mornarice okićeni narodnim kokardama i vrpcama«, pa ruski i talijanski zarobljenici i masa naroda.³⁸ 29. listopada stigla je vijest da je Hrvatski sabor proglasio Hrvatsku samostalnom i nezavisnom državom, a 30. listopada Narodna organizacija SHS za Dalmaciju uputila je Proglas narodu pod naslovom »Jugoslaveni«.³⁹ U Šibeniku je 31. listopada već funkcionirala novoformirana narodna garda; bili su skinuti austrougarski grbovi i careve slike iz nadležštava a pučanstvo, vojska i mornarica i sve vlasti poklonile su se odboru Narodnog vijeća.⁴⁰

Čija je verzija vjerodostojna? Čini mi se da je nasigurnije vjerovati onome što je pisao dopisnik »Novog doba«, jer on nije imao nikakvih posebnih interesa da stvari predstavlja na drugi način nego onako kako su se desile, dok su i Tkalčević i Trepov mogli imati i svojih posebnih ciljeva u isticanju pojedinih detalja ili svoje uloge u ovim zbivanjima. Možda u tome i treba tražiti uzroke ovom očitom neslaganju između predsjednika i potpredsjednika revolucionarne organizacije mornara, između dva čovjeka koja su u svemu zajedno učestvovala i rukovodila organizacijom i koja su gotovo istovremeno pisala svoje uspomene na ove događaje. Još nisu bila prošla ni četiri mjeseca od tih listopadskih dana kad su Tkalčević u Zagrebu, a Trepov u Splitu objavili svoja sjećanja

³⁸ »Novo doba«, br. 144 od 31. X 1918. i prije toga saopćenje Narodnog vijeća od 23. X 1918, u kome se pozivaju pristaše »svih političkih stranaka i grupa koje su u Narodnom vijeću, da se okupe po svim mjestima pod imenom »Odbor Narodnog vijeća« (Novo doba br. 141 od 28. — 1918).

³⁹ Novo doba br. 144 od 31. X 1918.

⁴⁰ Novo doba br. 145 od 1. XI 1918.

o tome. Nije bilo vremena da se zaborave događaji koji se već po svom sadržaju dugo zadržavaju u pamćenju. Netko nije rekao potpunu istinu. Tkalčević ili Trepov?

Analizom nekih detalja u tekstu jednog i drugog kroničara pokušat ću objasniti zašto mi se Trepovljeva verzija čini prihvatljivijom, mada bi se i nju moglo dopuniti, pa eventualno i korigirati nekim detaljima iz Tkalčevićevih sjećanja, ali tek pošto se eventualno pronađu i posani dokumenti o djelatnosti ove organizacije.

Odmah treba reći da Tkalčević u datiranju pojedinih događaja nije tako siguran kao Trepov i da je u uzgrednom opisivanju događaja u Boki Kotorskoj bio veoma površan i netočan. S druge strane on opširno navodi i neke detalje (npr. zakletva) koje Trepov tek spominje, iako je u cijelosti Trepovljevo izlaganje opširnije, a njegovu dataciju događaja potvrđuju i drugi izvori.^{40a} Tkalčević navodi da je prvi sastanak na kome je osnovan uži revolucionarni odbor održan već početkom studenoga 1917, dok po Trepovu osnivanje toga odbora pada najranije u polovicu veljače 1918.

Proširenje revolucionarnog odbora, kad su u rukovodstvo organizacije primljeni Marin Lövay, Josip Aleksa i drugi desilo se prema Tkalčevićevim navodima početkom siječnja 1918. To se obavilo u jednoj šumici na putu za selo Zablacé: »Tu držeći dva prsta na samokresu položismo svi slijedeću zakletvu: kunem se i zadajem svoju poštenu riječ da ovim časom stupam u revolucionarni odbor jugoslavenskih mornara austro-ugarske mornarice, te da meni povjerene stvari neću nikome izdati, da ću najsvjesnije izvršavati naloge odbora na svakom mjestu i u svako doba, pa makar me i života stajalo. Zadajem posebnu poštenu riječ da neću istupiti iz ovoga odbora dok se ne uspostavi slobodna država Slovenaca, Hrvata i Srba. Amen! Živila Jugoslavija! Živili jugoslavenski mornari revolucionarci!«

Trepov ne spominje tekst ove zakletve, a za sam događaj navodi kao i Tkalčević da se desio u šumi na putu za Zablacé, ali tek poslije Tkalčevićeva povratka iz Zagreba (25. ožujka 1918), dakle, tek na samom kraju ožujka ili na početku travnja 1918.

Tkalčević navodi da je koncem srpnja 1918. uputio Trepova u Pulu, dok Trepov navodi da je otputovao 17 travnja, a vratio se 4. svibnja 1918. Da bi mogao dobiti dopust, falsificirali su u pošti uz pomoć Milete brzovaj da mu je sestra bolesna.

Poslije Trepova upućen je u Pulu Petretić, a to je, prema Trepovu, uslijedilo koncem svibnja ili početkom lipnja 1918. Tkalčević navodi i drugi Petretićev odlazak u Pulu koji Trepov uopće ne

^{40a} Vidi izjavu Rudolfa Giunija u već citiranoj knjizi Ferde Čulinovića na str. 248 i ono što piše Balota u svojoj knjizi na str. 195.

spominje. Poslije toga Petretić je upućen u Boku. Po Trepovu to se desilo odmah poslije 14. rujna, a vratio se odmah poslije 23. rujna. Tkalčević uopće ne navodi vrijeme kad su obavljena navedena putovanja, ali ako uzmemo u obzir da je prvo putovanje radi uspostavljanja veze bio Trepovljev odlazak u Pulu i da se prema Tkalčeviću to dogodilo u srpnju 1918, onda su se sva tri Petretićeva putovanja koja navodi Tkalčević (2 u Pulu i 1 u Boku) morala desiti u toku kolovoza, rujna i listopada 1918, a to je teško vjerovati tim više što ni Tkalčević ni Trepov ne navode razloge zbog kojih je Petretić mogao tako lako dobiti dopust, iako je prema vlastitoj izjavi bio politički sumnjiv.

U još težu pogrešku upada Tkalčević kad na jednom mjestu navodi da su Stepanek i Giunio otputovali sa Visa u Italiju 23. rujna 1918, dok na drugom mjestu indirektno navodi da su se još 30. rujna nalazili u Splitu.^{40b} I ovdje se moramo opredijeliti za Trepova, koga podržava i Giunio da je taj odlazak uslijedio 3. listopada u noći, a da su se oni nalazili na Visu nekoliko dana, možda već od 10. rujna 1918, čekajući vrijeme povoljno za plovidbu.

Sve navedeno govori u prilog pretpostavci da je Trepovljeva verzija o događajima u Šibeniku vjerojatnija i tačnija od Tkalčevićeve, tim više što neke njegove navode potvrđuju i drugi izvori (Balota, Giunio). Ovu istu verziju on ponavlja i u svojim kasnije napisanim člancima kada je već mogao znati i za Tkalčevićev opis tih zbivanja.

Teško se oteti dojmu da je Tkalčević ranijim datiranjem formiranja revolucionarne organizacije u Šibeniku, kao i ranijim datiranjem preuzimanja flote, želio da šibensku organizaciju i svoj udio u njoj prikaže kao pionirski posao na rušenju Austro-Ugarske, posao koji je započeo prije događaja u Puli (štrajk u arsenalu) i Boki Kotorskoj i koji je uspješno završen preuzimanjem flote prije nego se to dogodilo u Puli (31. listopada 1918), gdje se nalazila komanda cjelokupne mornarice. Na ovakovu pomisao upućuju i neki drugi detalji u Tkalčevićevu napisu. Osim toga teško je i vjerovati da bi kontraadmiral, komandant flote u Šibeniku, predao luku i flotu dva dana prije, a da se prethodno nije konsultirao sa pretpostavljenima u Puli.

Tkalčević na jednom mjestu spominje da je sudac Ivo pl. Rendić »držao naše revolucionarne spise i planove u sudu«. Bilo bi neophodno potrebno doći do tih pa i drugih pisanih dokumenata, da bi se mogla dati konačna, potpuna i najvjerodostojnija verzija o tajnoj organizaciji u bivšoj austrougarskoj mornarici i djelatnosti njenog rukovodstva.

^{40b} Tu je vjerojatno po srijedi i neka štamparska greška.

Konfrontacijom datuma i događaja koje navodi Trepov i onih koje navodi »Novo doba« lako je uočiti kolebljivost i povodljivost glavnog rukovodstva revolucionarne organizacije, kad je i poslije svih navedenih događaja prihvatilo stanovište dra Smolčića da se ni 31. listopada ne diže ustanak, dok su već 28. listopada u gradu održane manifestacije ne samo u povodu svršetka rata već i stvarne kapitulacije Austro-Ugarske. Zato, kolikogod su za ovu nerevolucionarnost revolucionarnog odbora bili krivi političari, isto toliko bili su krivi i sami članovi revolucionarnog odbora koji nisu znali (ili nisu htjeli?) izvući nikakovu pouku iz događaja koji su im se dešavali pred očima.

Zbog svega toga teško je ovoj tajnoj organizaciji još uvijek pridavati epitet »revolucionarnik«, jer tu revolucionarnosti nije bilo. Možda bi adekvatniji bio naziv tajni pokret. Što se tiče onog drugog dijela naziva »jugoslavenskih mornara« bolje bi bilo reći jugoslavenskih podoficira, jer u cijelom užem i širem revolucionarnom odboru nije bilo ni jednog mornara, već samo podoficiri uz tri ili četiri civilna lica. A kad se revolucionarna organizacija najviše razgranala, a to je bilo potkraj rujna, nalazimo među masom podoficira, samo dva mornara i jednog oficira. Kod takvog stanja stvari možda nije neosnovano pretpostaviti da taj odbor nije ni želio da mnogo djeluje u masama mornara i da pomoću i snagom masovnog pokreta izvrši revolucionarni čin, već da sve bude određeno komandi podoficira, neposrednih mornarskih starješina.

Revolucionarni odbor nije imao nikakvog socijalnog programa za svoju akciju. To se može zaključiti iz svega onoga što je o ovom pokretu napisao Trepov. No ima još jedan razlog koji može to potvrditi, a to je činjenica da »revolucionarni odbor« nije ni pokušao da se poveže sa radnicima u Tvornici karbida u Crnici, gdje je u to doba radilo najmanje 400—500 radnika, dok je bio u stalnom kontaktu sa onim predstavnicima građanske klase u Šibeniku koji nisu stajali čak ni na pozicijama nacionalne revolucionarne koncepcije, već su poput Drinkovića, oportunistički sve do kraja. Revolucionarni odbor kao da je uvijek tražio nekoga tko će sputavati revolucionarne snage u njegovim vlastitim redovima.

Što se tiče samih radnika u Crnici, u novinskim izvještajima toga vremena nema ništa što bi govorilo o nekom pokretu među njima. Opće poznato je samo to da su najniži slojevi naroda u ovom vremenu veoma teško živjeli, gotovo gladovali i da su se svakodnevno čule žalbe i protesti protiv nepravilnosti koje su se dešavale kod dijeljenja hrane (aprovizacije). Nezadovoljstvo je prema tome upravo u ovom vremenu bilo u svome zenitu, a da su to osjetile i pokrajinske vlasti u Zadru najbolje dokazuje akt kojim Namjesništvo za Dalmaciju upućuje policijskog agenta iz obrambene službe Josipa Bučića u Šibenik, Omiš, Dugi Rat (dakle mjesta

u kojima se tada nalazila najjača koncentracija radne snage u Dalmaciji, op. moja) »da kod tamošnjih žandarmerijskih postaja odnosno kod vojnih rukovodilaca dotičnih tvornica pokupi povjerljive podatke o eventualnim znakovima jednog prijetjećeg štrajkaškog pokreta ili drugih nemira među radništvom«. ⁴¹

»Nakon povratka podnijet ćete tačan izvještaj o sadašnjem stanju radništva (broj) u svakom od spomenutih poduzeća, narodnost i broj povojničenih i nepovojničenih radnika.

Već sada treba po mogućnosti pronalaziti imena onih radnika koji bi u slučaju jednog štrajkaškog pokreta mogli doći u obzir kao kolovođe, kako bi se u datom slučaju mogla na njih skrenuti osobita pažnja...«

To je bilo 7. II 1918, dakle u doba neposredno poslije bokotorske pobune. Nažalost Bučićev izvještaj ne nalazi se među spisima Namjesništva u Zadru, pa ne znamo kakvi su bili njegovi utisci i podaci sa toga putovanja, te se ne može ni stvarati nikakve druge zaključke osim pretpostavke, da se nešto pripremalo. Jedna mnogo kasnija vijest iz »Novog doba«, ⁴² daje naslutiti da su se vlasti bojale nekih događaja u Šibeniku, jer su 8. listopada 1918. poslale tamo pojačanje od 24 službenika državne policije. Zašto? Da spriječe eventualni pokret radnika ili nezadovoljnika zbog lošeg i nepravilnog rada oko raspodjele hrane (aprovizacije) ili revolucionarni udar u mornarici?

Ovo kao i neka druga pitanja u vezi sa događajima u Šibeniku 1917/1918 ostaje tajna koju bi mogla razriješiti daljnja arhivska istraživanja u našim arhivima (Šibenik), te u arhivima Austrije i Italije, jer sama sjećanja suvremenika i učesnika nisu uvijek dovoljna da objasne sve komponente i dadu tačnu historijski vjernu sliku ovih događaja. Nadodat ćemo i to da jedna sinteza o događajima u Dalmaciji 1918. zahtijeva da se prouči djelatnost građanske klase, odnosno njenih vođa u čitavoj Dalmaciji, posebno u Dubrovniku, Splitu i Zadru, na rušenju Austro-Ugarske i stvaranju zajedničke države Južnih Slavena.

⁴¹ HAZd: PSN 1918.

⁴² *Novo doba* br. 124 od 11. X 1918.